

Alsangen under besættelsen

Puk Elmstrøm Nielsen

Cand. mag.

Lektor, Silkeborg Gymnasium

Den 1. september 1940 mødte 700.000 danskere op til alsangsstævner over hele landet og præcis kl. 18 sang alle med på N.F.S. Grundtvigs *Moders navn er en himmelsk lyd*. Denne begivenhed må siges at være det mest omfattende og usædvanlige fællessangsarrangement i danmarkshistorien. Men det var også netop en reaktion på usædvanlige omstændigheder.

Efter at Tyskland havde besat Danmark den 9. april 1940 var stemningen præget af usikkerhed, tvivl og bange anelser. Ingen vidste, hvor længe besættelsen ville vare, eller hvilke krav besættelsesmagten ville stille. Hvordan skulle man reagere på den nye situation? Mange var sikkert enige med Folketingets formand, Hans Rasmussen, som udtalte "Sammenhold maa til. Tvedragt maa forsvinde. Nu er det Danmark, og Danmark alene det gælder!" Politisk blev dette sammenhold afspejlet i den nye samlingsregering med ministre fra de fire gamle partier, som nu skulle lede landet i fællesskab på tværs af partiskel. Samtidig formanede kong Christian X danskerne om at optræde med ro og værdighed, og befolkningens første reaktion på den nye situation blev således ikke oprør, men at samle sig om det nationale. Den danske egenart blev undersøgt og fremvist på alle tænkelige måder: i foredrag om Grundtvig, bøger om danske bedrifter og helte, flittig brug af Dannebrog og dyrkelse af kongen. Men danskernes behov for at vise sig som en del af det nationale fællesskab kom mest spektakulært til udtryk i fællessang, i alsangen. Men hvordan opstod dette fænomen, og hvordan kunne alsangen blive så stor en succes?

Den forsigtige begyndelse i Aalborg

Det først alsangsstævne i Danmark fandt sted i Aalborg den 4. juli 1940, og arrangørerne havde fra begyndelsen planlagt 4 sangaftener i løbet af sommeren. Initiativet til arrangementerne blev taget af formanden for Sammenslutningen af Arbejdersangkor i Aalborg og Nr. Sundby, Anker Møller, som havde oplevet alsang i Norge. Alsang var ikke en ny opfindelse, også i Sverige arrangerede man i 30'erne enstemmig fællessang, all-

sång, som sommerunderholdning på Skansen, hvor ideen var at få publikum til at synge med på kendte sange som sømandssange, revyviser og fædrelandssange. Det var denne idé, man nu ville omplante til Aalborg, og det blev i forhåndsomtalen af arrangementet forklaret, at alsang adskilte sig fra de velkendte kommunale koncerter, idet hensigten netop var at få publikum til at synge kendte og mindre kendte fædrelandssange, mens de ca. 400 sangere fra alle byens sangkor skulle fungere som forsangere. Ifølge Anker Møller mærkede man "i alle Samfundslag en stærkere Nationalfølelse end nogen Sinde tidligere", og den følelse mente han, man bedst kunne give udtryk for ved at synge de smukke, danske sange (*Nordjyllands Socialdemokrat*, 26. juni 1940). Der var således fra begyndelsen officielt angivet et dobbelt mål med arrangementet, dels skulle sangerne lære folk at synge, dels skulle alsangen være en tilkendegivelse af nationale følelser.

Til det første arrangement mødte ca. 1500 deltagere op på en regnvåd sportsplads. Det ydre arrangement var ikke videre pompøst: Grønne træer dannede baggrunden, dertil havde man fået opstillet en talerstol pyntet med dannebrogssflag, og engageret et orkester samt korsangere, som mødte op med hvide sangerhuer. Ifølge avisernes referat havde den selvbestaltede alsangskomiteé valgt følgende sange; *I Danmark er jeg født*, *Jylland mellem tvende have*, *Det haver så nyligen regnet*¹, *Den danske sang*, *Vort modersmål er dejligt*, *Se det summer af sol*, *Du danske mand* og *Der er et yndigt land*. Desuden blev *Mester Jacob* sunget i kanon som et spontant indslag. På programmet var ligeledes en tale af overdirigenten for De samlede jydsk Sangforeninger, Georg Fjelrad fra Aarhus, hvilket tyder på, at alsangsaftenen fra arrangørernes side var tænkt som en sangaften, en alternativ form for sangforeningskoncert. Imidlertid blev Georg Fjelrad forhindret, og i stedet kom sognepræsten Axel Bang til at fungere som taler og konferencier med så stor succes, at han fortsatte ved de følgende arrangementer, hvor han i høj grad satte sit præg på foretagendet. Som sognepræst og aktiv i FDF var han kendt for at kunne synge og for at have ordet i sin magt, og han formåede tilsyneladende at

tilføre alsangen en heldig blanding af taler præget af højtidelig alvor og mere underholdende indslag, som fik folk til at synge med. Sidstnævnte kunne nok være nødvendigt. Selv om danskerne følte, at tiderne var alvorlige, og man mødtes for at synge fædrelandssange, så faldt det ifølge samtidens beskrivelser ikke folk helt naturligt at stå og synge højt og inderligt i fællesskab. Samarbejdet mellem byens sangkor var heller ikke en naturlig selvfølge. Over hele landet var sangerne organiseret i enten arbejdersangkor eller borgerlige sangkor med hver sit repertoire, og der var ingen tradition for samarbejde. Nærmere tvært imod. Derfor blev det bemærket som noget særligt ved alsangen, at dette var et nyt samarbejde på tværs af de hidtidige skel – kort sagt et konkret udtryk for tanken om national samling for både deltagere og arrangører.

Alsang i Østre Anlæg, Aalborg. "Fritz Hansen slog tonen an kl. 20.00, den 11. juli 1940 til det 2. alsangsstævne og indledte med 'Vort modersmål er dejligt'. Pastor Bang holdt en kort tale om sangens betydning. Kendte og mindre kendte sange fulgte derefter og der blev afsluttet med 'Der er et yndigt land'. Mindst 6000 deltog". Aalborg Stadsarkiv (Foto: H. Dalby)

Og sangvante eller ej, deltagerantallet voksede i løbet af de fire arrangementer i Aalborg fra skønsmæssigt 1500 til 10.000 – med forbehold for de usikkerheder, der kan være ved disse tal. Det er svært ikke at tolke alsangens succes som en opbakning til arrangementernes nationale indhold, men man må dog også tage højde for, at der ikke var så mange andre muligheder for at samles, efter at Justitsministeriet den 12. april 1940 forbød offentlige møder udendørs. Forbuddet skyldtes den danske regerings frygt for, at det ville komme til uroligheder, hvis de danske nazister benyttede sig af lejligheden til at holde møder og demonstrere, og da man dårligt kunne rette et forbud mod ét bestemt parti, ramte forbuddet alle partier og foreninger. Konsekvensen var, at en række arrangementer var blevet aflyst sommeren over, herunder sangforeningernes arrangementer og fejringen af *Den amerikanske uafhængighed* i Rebild den 4. juli. Men tilsyneladende var der ingen problemer i at få tilladelse til en sangaften i Aalborg på samme dato. Ud over den generelle usikkerhed omkring Danmarks fremtid, var der desuden det særlige ved Aalborg, at besættelsen her var meget synlig. Tyskerne var straks efter besættelsen begyndt på en udbygning af lufthavnen, og fra havnen afgik mange troppetransporter til Norge. Dette satte sit præg på byen og på stemningen. Dels var der op mod 10.000 tyske soldater i byen, dels blev Flyveplads Vest og havnen mål for omkring 15 engelske bombeangreb hen over sommeren. Mon ikke også bomber, nedskudte fly og gentagne luftalarmer kunne skabe trang til at samles? Et par dage efter et angreb opfordrede Axel Bang således aalborgenserne til at tage deres naboer og andre med til alsang, "naar Husbeboerne alligevel er blevet rystet sammen paa en ny Maade i Kælderetagen," som han kækt formulerede det. Så alsang handlede også om at stå sammen og vise, at byen ikke var helt slået ud på trods af de dramatiske begivenheder.

Sangens nationale betydning var det gennemgående tema i alle pastor Bangs taler. I den første tale nævnte han en række forhold, som havde skadet den fælles sang og dermed fællesskabet. Talen indeholdt en kritik af samfundets udvikling fra landbrugssamfund til industrisamfund med

klaseskel, en kritik af tidens dyrkelse af konkurrencesvømmere og sangstjerner og ikke mindst en kritik af den moderne kunst og jazzens "saxofonbrægende afrikanske Urskovslarm med et aandssvagt Refræn" – en musik som ifølge Bang var lige så langt fra den danske tone, som en lummer, feberhed urskov var fra den friske, danske bøgeskov (*Nordjyllands Socialdemokrat*, 5. juli 1940).

Alsangens forestilling om den danske sangskat som udtryk for den ægte danske ånd rummede en konservativ opfattelse af både samfundet og kunsten. Sangene skulle if. Bang minde danskerne om, at de var et folk med en tusindårig historie, at sproget var formet til at udtrykke deres inderste følelser, og at det danske landskab med de bløde linjer havde formet danskernes sind. Når man sang de danske sange om pligt, troskab, offer, udholdenhed og kærlighed skulle det stå klart, at man skyldte sit fædreland, alt hvad man evnede. Den alvorlige situation i landet blev omtalt, men i upræcise vendinger som "stormtider", "Danmarks krav" og "syng alene gør det ikke", uden at det dog blev præciseret nærmere, hvad der kunne ligge i dét. Men hovedpointen var, at det nye nationale fællesskab, som kom til udtryk i Rigsdagens samling, nu også skulle komme til udtryk i sangen.

Ved det tredje alsangstævne hyldede Axel Bang "det jevne Danmark", og beskrev danskerne som et ligeværdigt folk, hvor alle kunne "sige Godaws til hinanden" – selv kongen var en del af dette fællesskab, for ham kunne man også sige "Godaws" til. Og i forlængelse heraf tog Axel Bang initiativ til, at der blev sendt et telegram til kongen med hilsen fra "8000 Aalborgensere, samlet om vort Fædrelands Sange" (*Aalborg Stiftstidende*, 24. juli 1940). At sende telegram til kongen blev derefter ret udbredt i forbindelse med alsang og var dels et eksempel på, hvordan den nationale stemning knyttede sig til kongens person, dels et eksempel på at det nationale element i alsangen blev stærkere.

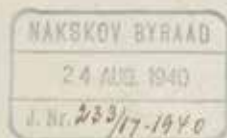
Til

H.M. Kongen,

Kjøbenhavn.

4000 Nakskovitter samlet om Danmarks nationale
Sange, sender Deres Majestet vor allerunderdanigets Hilsen.
Gud bevare Kongen og Fædrelandet.

Borgmester Nielsen

STATE STATE KØBENHAVN HOF 34 10 03 2044

TELEGRAM fra

Ad. BORGMESTER NIELSEN
NAKSKOV

*Kan sig Bladene
Bested.*

Telegrafst. Nakskov
Dato: 23 AUG 1940

MIN HJERTELIGE TAK MED HILSEN +
CHRISTIAN K +

NAKSKOV BYRAAD
24 AUG 1940
J. Nr. 289/17-1940

Vedtages Forhættelsen: 0. Guldpen. 10. Kuffertpen. 15. Udte. guldpen. 20. Rødtguldsb. 25. Guldbænk.
12. Sølvpen. 18. Sølvbænk. 22. Sølvpen. 28. Sølvbænk.

T. 1/2 10/10

Telegram til Kong Christian fra 4000 nakskovitter.
Og svar fra kongen. (Lolland Stadsarkiv).

Den provokerende alsang i Haderslev

Aalborgs fjerde alsangsaften, den 12. august 1940, blev optaget af Statsradiofonien og udsendt i radioen den følgende aften. Det var ikke ualmindeligt med radiotransmissioner fra sangkorenes koncerter rundt om i landet, hvilket ud over æren også betød ekstra penge, som kunne dække diverse udgifter for sangforeningerne. Radiotransmissionen samt aviserens omtale af arrangementerne betød, at alsangen bredte sig først til Sønderjylland og i løbet af august til resten af landet. Haderslev var en af de første byer til at følge Aalborgs eksempel og med lige så stor succes, da 6000 mødte op til alsang den 13. august 1940. I Aalborg og i mange andre byer blev alsangen annonceret som en hyldest til den danske sang. I Haderslev blev alsangen imidlertid omtalt som en hyldest til den danske sang, samt et middel mod tysk indflydelse på danske forhold. Dette understregedes af, at det ikke var sangkorene, der stod bag, men derimod et udvalg bestående af bl.a. *Dannevirkes* redaktionssekretær, Axel Söchting, og den konservative folketingsmand og redaktør af *Jydske Tidende*, A. Svensson, som var kendte for deres engagement i den danske sag. Det samarbejde på tværs af politisk tilhørsforhold, som opstod i anledning af alsangen i andre byer, var opstået i Sønderjylland allerede i 1933 i Danske Samfund og Det unge Grænseværn som en reaktion på den nazistiske magtovertagelse i Tyskland. I Aalborg lød begrundelsen for alsangen, at Danmark skulle gøres til en syngende nation igen, og at folk skulle mindes om det vigtige indhold i fædrelandssangene. Den påmindelse syntes overflødig i Sønderjylland. Her havde sangen ifølge sønderjydernes selvforståelse været et vigtigt våben i den nationale kamp fra 1864 til 1920, og *Den blå Sangbog*, som Sprogforeningen udgav som en af det danske mindretals reaktioner på skolernes fortyskning, var yderst populær. Og de sange, som de præstiske myndigheder havde forbudt ved offentlige møder, var blot blevet endnu mere populære. Til alsangen i Haderslev havde arrangørerne blandt andet valgt fem af disse sange, hvilket A. Svensson da heller ikke undlod at gøre opmærksom på i sin hovedtale ved alsangen. Det drejede sig om sangene *I alle de riger og lande*,

Vort modersmål er dejligt, Høje Nord, friheds hjem, Der er et yndigt land samt Haderslevsangen *Du skønne land med dal og bakker fagre* (Dannevirke, 14. august 1940).

Netop i Sønderjylland måtte der være grund til at være meget varsom, hvis ikke alsangen skulle opfattes som vendt imod det tyske mindretal og besættelsesmagten. Det blev da også understreget ved arrangementet og i pressen, at alsangen ikke måtte have brod eller være vendt imod nogen, men trods det fokuserede både foromtale, valg af sange og talerne ved alsangen på spændingerne mellem dansk og tysk i området. Parallellen mellem Sønderjyllands tid under tysk herredømme og den aktuelle situation blev hyppigt trukket frem i Haderslev, hvilket virkede provokerende på dele af det tyske mindretal. Som officielt talerør for det tyske mindretal var især den nazistiske *Nordschleswigsche Zeitung* på vagt over for tysk fjendtlige manøvrer i den danske lejr. Avisen påpegede det urimelige i, at det tyske mindretal ikke kunne få tilladelse til sine arrangementer, mens det blev tilladt 6000 danskere at synge "Holger Danskes gamle Slagsang" *I alle de riger og lande* inde midt i byen (*Nordschleswigsche Zeitung*, 14. august 1940). Desuden havde arrangørerne valgt E. Lembckes *Du skønne land med dal og bakker fagre*. I denne sang fremstilles Sønderjylland som en ung brud, som Preussen forsøger at lokke med rigdom og list, indtil hun forenes med den danske bejler, som lover at forsvare hende. Dette udløste efterfølgende en polemik mellem *Nordschleswigsche Zeitung* og *Dannevirke*, om hvorvidt alsangen var vendt imod det tyske, og hvorvidt det tyske mindretal skulle bestemme, hvad danskerne skulle synge. En anden sang af Lembcke *Vort modersmål er dejligt* fra 1859 med de kendte linjer "og hun er saa ung, og saa yndig ser hun ud" efter første og sidste strofe vakte ligeledes stærke følelser. I sangen beskrives modersmålet ikke alene som en ung kvinde, men som en slagkraftig skjoldmø, som digterne står vagt omkring. Sangene er hendes ringbrynje, skæmtesprog hendes hvasse pile, og den rette danske ånd er med til at levere stenene til ringmuren omkring hendes gård (Adriansen, 1987, s. 126). Modersmålets kræfter demonstreres i strofe 4:

*De Fremmede, de tænkte at volde hende Sorg;
de bød hende Trældom i hendes egen Borg;
men just som de mente, hun var i Baand og Bast,
da lo hun saa hjerteligt, at alle Lænker brast.*

Talerøret for de danske nazister, Fædrelandet, fandt sangen provokerende og refererede til netop denne strofe som et bevis for, at hensigten med alsang var at ophidse befolkningen mod besættelsesmagten (*Fædrelandet*, 21. august 1940). I Haderslev havde man tilsyneladende ingen skrupler over at synge strofe 4, mens man i andre byer forkortede sangen eller valgte Kai Hoffmanns *Den danske sang er en ung blond pige*, hvori der ikke optræder fjender.

Det vides ikke i hvor høj grad denne sang-polemik påvirkede politimestrene i Sønderjylland, men det forekommer sandsynligt, at myndighederne frygtede, at mindretallet eller nazisterne ville kræve tilladelse til at afholde lignende sangaftener, hvilket kunne provokere danskerne og skabe uro. På et møde den 20. august 1940 besluttede politimestrene i Sønderjylland under alle omstændigheder at "fastholde Lovens Bestemmelser", som det blev formuleret, hvorefter møder under åben himmel blev forbudt (*Dannevirke*, 21. august 1940), og alsangen måtte herefter fortsætte indendørs på hoteller, i skoler, præstegårde og forsamlingshuse mm. Politimestrene i Sønderjylland definerede således alsangsaftener som møder, hvor man i resten af landet tolkede dem som sangstævner.

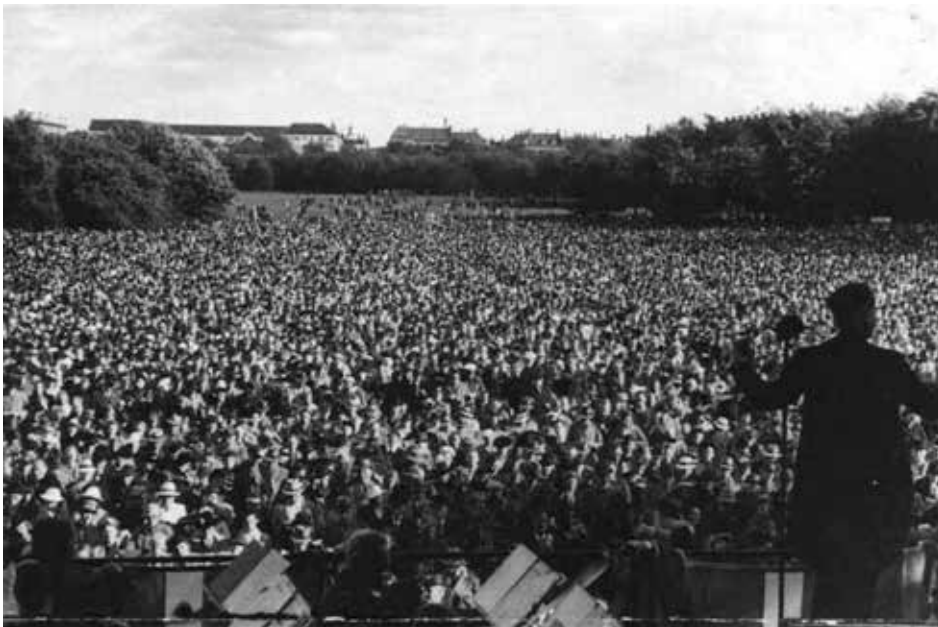
Da hele Danmark sang med

I løbet af august 1940 bredte alsangen sig ikke kun til Sønderjylland, men til hele landet, og den 14. august samlede alsangen 80.000 deltagere i Fælledparken. I København blev alsangen arrangeret af De samvirkende københavnske Arbejdersangkor (DSKA) og Studentersangerne – sidenhen deltog også sammenslutningen af de borgerlige kor: De samlede københavnske Sangforeninger af 1859. Over hele landet fandtes der lignende sammenslutninger af kor, som igen på landsplan kunne være

organiseret i Arbejdersangkorenes Landsforbund eller det borgerlige Dansk Sangerforbund, der som nævnt ikke havde tradition for at invitere hinandens medlemmer til stævner. Imidlertid var begge organisationer bevidste om alsangens betydning, og i medlemsbladene opfordredes sangkorene over hele landet til at fremme alsangen. Sangens evne til at styrke det nationale sammenhold blev nævnt, men ikke mindst blev det fremhævet, at alsangen var en redningsplanke for sangkorene, som havde oplevet svigtende tilslutning under besættelsen, og det var landsorganisationernes håb, at en øget interesse for sang ville føre til en øget interesse for korsang (jf. både *Sangerbladet*, nr. 7, august 1940 samt *Arbejdersangeren* nr. 8, august 1940). På den anden side frygtede især De samvirkende københavnske Arbejdersangkor fra begyndelsen af besættelsestiden, at provokerende sange kunne resultere i et forbud mod arbejdersangkorene, og formanden gav derfor repræsentanterne klar besked at undlade "udfordrende Arbejdersange og nationale Sange med provokerende Tendens" ved indendørs koncerter (DSKA, 28. april 1940). Der er da heller intet, der tyder på, at DSKA havde planer om at vælge provokerende sange til det store alsangsstævne, hvor programmet bestod af følgende sange: *Du danske mand, Jeg elsker de grønne lunde, Flyv fugl, flyv, Jylland mellem tvende have, Moders navn er en himmelsk lyd, I Danmark er jeg født, Natten breder sine vinger, Jeg er havren, Jeg bærer med smil min byrde, Den danske sang er en ung blond pige og Der er et yndigt land.*

Alsangen i København blev en stor succes og fænomenet trak nu for alvor overskrifter i pressen. Alle større aviser var enige i deres beskrivelse af arrangementet, og som i Aalborg blev der lagt vægt på alsangens evne til at samle folk på tværs af samfundslag og alder. Herfra var der tilsyneladende ikke langt til ideen om at samle hele nationen i landsdækkende alsang. Den 1. september 1940 transmitterede radioen således fra hovedstævnet i Fælledparken. Borgmester Alfred Bindslev holdt tale, hvorefter den populære dirigent Hye-Knudsen dirigerede alsangen med opbakning af et orkester på 70 mand. Signalet til det store øjeblik blev gi-

vet med Rådhusklokkernes seks slag og vægtersangen. "Nu synger Danmark, vi bekender vore Hjerters Troskab og vor Kærlighed til alt, hvad der er dansk", lød det fra Studentersangernes formand, Viggo Friedrichsen, og da sang de 150.000 fremmødte københavnere fire vers af Grundtvigs *Moders navn er en himmelsk lyd*, og ved de mange stævner landet over sang man i takt med radiotransmissionen. Fra arrangører over hele landet modtog Studentersangernes formand besked om antallet af deltagere. Det forlød, at 40.000 havde deltaget i hhv. Frederiksberg Have og i Mindeparken i Aarhus, 35.000 havde deltaget i Odense og et skøn på det samlede deltagerantal lød på 720.000. Også i Aalborg nåede deltager-

Anslået 150.000 deltagere til alsangsstævne i Fælledparken, København, den 1. september 1940.
(Det kongelige bibliotek)

antallet nye højder med anslået 30.000, og i modsætning til Haderslev, var det ikke noget problem at få tilladelse til alsang inde midt i byen på Budolfi Plads. Værnemagtens biler holdt ellers sædvanligvis parkeret på pladsen, men de blev uden problemer flyttet i dagens anledning (Aalborg Stiftstidende, 22.aug. 1940). Af avisernes reportager den følgende dag fremgår det tydeligt, at der var trængsel ved arrangementerne, og at alsangen var en stor begivenhed i selv den mindste by. Der kan være mange forskellige grunde til, at den enkelte dansker valgte at møde op, men mon ikke resultatet har været det samme for de fleste: Bevidstheden om, at ens landsmænd i alle egne af riget finder sammen om den samme sang og falder ind i samme takt, må uundgåeligt føre til en enorm følelse af fællesskab, og at sangens ord dermed opleves som en sandhed.

Alsangens populære sange om modersmålet, fædrelandet, landskabet og folkets ånd

I *Nationale symboler i det danske rige 1830-2000* udpeger Inge Adriansen sproget som et særdeles velegnet symbol på det nationale fællesskab. Fordi sproget – tilsyneladende – forbinder folk i et horisontalt fællesskab på tværs af regionale, religiøse og politiske skel. Sange, der tematiserede sproget og sangen, var således et oplagt valg til alsang. N.F.S. Grundtvigs *Moders navn er en himmelsk lyd* spillede en meget central rolle, idet den blev valgt som den sang, der skulle synges samtidig over hele landet 1. september 1940. I første strofe hyldes moderens stemme, og de ord hun taler, som sammenlignes med "en himmelsk lyd", der glæder både børn og gamle. Dernæst gælder det folket:

*Modersmaal er vort Hjertesprog,
kun løs er al fremmed Tale,
det alene i Mund og Bog
kan vække et Folk af Dvale (strofe 4)*

Her fremstilles modersmålet som det sprog, der kommer fra hjertet, og som - mundtligt eller skriftligt - kunne opvække folket eller folkelivet, hvilket netop var Grundtvigs tanke. Arrangørerne kunne den 1. september have valgt en sang, som hyldede kongen, historien, landskabet, flaget eller alt muligt andet, men man valgte sandsynligvis *Moders navn er en himmelsk lyd*, fordi sproget som modersmål er et klart symbol på det nationale fællesskab, og samtidig fremstillede det danske folk som en enhed og som værende i modsætning til den tysktalende besættelsesmagt.

Men hvad var i øvrigt karakteristisk for alsangens repertoire, og var stemningen generelt antitysk? Til en alsangsaften blev der typisk omdelt små alsangshæfter, da det jo netop var hensigten, at få publikum til at synge med. Repertoiret bestod typisk af fædrelandssange, som hyldede landskabet, den lokale egn, historien, folket, sproget samt sange om "Mor Danmark", den danske ånd og den danske sang. Som afslutning sang man oftest nationalsangen *Der er et yndigt land* eller en salme. Desuden kunne der være kanons, som et mere muntert og sikkert udfordrende indslag. Fx kunne radiolytterne høre aalborgenserne synge *Mester Jakob* i kanon, mens andre sange blev sunget af herrer eller damer på skift eller endda flerstemmigt.

En stor del af sangene i alsangshæfterne blev skrevet i 1800-tallet, hvor den fremvoksende nationalfølelse var antitysk, og hvor krigen i 1848 - 1850 og tabet af Sønderjylland i 1864 satte sig spor i digtningen. Alligevel er det påfaldende så få fjendebilleder, der findes i de nationalromantiske sange. Oehlenschlägers milde *Der er et yndigt land* blev i langt de fleste tilfælde foretrukket i forkortet udgave frem for Ewalds mere krigeriske og mindre sangbare *Kong Kristian stod ved højen mast*.

En af de nyere sange, som blev populær ved alsangen, var Helge Rodes *Som en rejselysten flåde*. Sangen blev skrevet i 1920 i forbindelse med genforeningen, og Carl Niensens meget sangbare melodi var uden tvivl med til at gøre sangen populær (Bjerre og Kiil, 1999, s. 237) I Aalborg og Aarhus nøjedes man med de strofer, der hyldede landskabet, sproget og den danske ånd, mens man i Haderslev også sang strofe 5 om

genforeningen og det danske sprogs genvundne position i Sønderjylland "Det er Danmarks frie Sprog // uden Tryk af fremmed Aag // frejdigt Freja taler [..]" Den populære sang blev dog ikke sunget i København, men det er uvist om det skyldtes frygten for at provokere.

Jeg elsker de grønne lunde, skrevet af Johs. Helms til en grundlovsfest i 1873 kunne tolkes som en kommentar til fædrelandets aktuelle situation: "om Trængsler og Nød du fristed // jeg elsked dig dobbelt ømt". Det er dog ikke en heroisk sang om at ville kæmpe og dø for fædrelandet, men nærmere en erklæring om at ville elske det betingelsesløst. Til slut vender den optimistiske tone tilbage i det, der kunne lyde som en beskrivelse af selve alsangen:

*Men end er der Sang i Skoven,
højt bølger det røde Flag,
end er der en Gud foroven,
der raader for Danmarks Sag.*

Midt i den nationale begejstring blev der dog også plads til hjemstavns-sange som *Vær hilset Fyn, min fødestavn*, og H.C. Andersens *Jylland mellem tvende have*, og ikke mindst Jeppe Aakjærs sange som *Jeg bærer med smil min byrde* fra 1906, men også *Jeg er havren* samt vandresangen *Se dig ud en sommerdag*. Mere særpræget kan det synes med en hyldest til den tohjulede som *Puds dit slanke cykelstyr* af Olaf Holst. Pointen var, at man også kunne vise sit nationale sindelag ved at samle sig om det at holde sig i form og måske ovenikøbet udvise fysisk styrke i fællesskab, hvilket fænomenet *algang* må ses som et udtryk for. Men fællesgang fik nu aldrig samme succes som fællessang.

Alsangs-favoritter som *Jeg elsker de grønne lunde* af Johs. Helms og H.C. Andersens *I Danmark er jeg født*, Holger Drachmanns *Du danske mand af al din magt* fra 1906 og en helt ny sang fra 1940, nemlig Mogens Lorentzens *Der er et land, som dårligt kan bli' meget mindre*, har alle det tilfælles, at fædrelandet omtales som fader, moder eller fødehjem. Når

fædrelandet forestilles som en kvinde eller en moderskikkelse, medfører det, at forholdet til nationen forestilles som et naturgivent forhold, som et slægtskab, hvor børnenes kærlighed til moderen (eller faderen) er selvopofrende og betingelsesløs. Og ethvert angreb på landet er at sammenligne med et overgreb på den uskyldige moder eller kvinde, som har brug for sine børns hjælp til at beskytte sig. I *Imagined Communities* beskriver etnologen Benedict Anderson, hvordan kærligheden til nationen ofte beskrives med et ordvalg, der knytter sig til slægten eller hjemmet (motherland, Vaterland, Heimat), dvs. noget man naturligt er bundet til, og som man ikke selv har valgt. Det medfører, at der er en storhed over det at dø for sit land, som ikke kan opnås ved at dø for et parti eller en forening, som enhver kan melde sig ind i og ud af. At der henvises til vor gamle Mor og Danmark i tusind år er ligeledes et af nationalfølelsens eller nationalismens kendetegn. Nationer har brug for dels at legitimere sig udadtil, dels at styrke fællesskabet i befolkningen ved at fokusere på en fælles fortid frem for eventuelle forskelle i nutiden (Anderson, 1991, s. 5 og 11 ff). Således tages der i de danske fædrelandssange heller ikke hensyn til, at "Danmark" igennem de tusinde år har haft forskellige grænser, og at folket har talt andre sprog end dansk, som fx norsk og tysk.

*Alsang i Fælledparken,
København, august 1940.
(Det kongelige bibliotek)*

Trangen til at samles i hyldest til det danske landskab og fortids-min-
derne var noget større end lysten til at prale eller rasle med sablerne
over for fjenden. De slagkraftige vikinger og andre kæmper, som af og
til optrådte i sangene, var generelt blot et minde om en svunden tid.
Der findes dog eksempler på sange, hvor den mere heroiske side af dan-
skerne vises, som i St. St. Blichers *Jyden han er stærk og sej*, der fik sit
gennembrud under treårskrigen, og siden blev opfattet som et udtryk
for den jyske soldats optimisme og ukuelighed. Ved radiotransmissionen
fra alsangen i Aalborg brød speakeren bevidst ind ved anden strofe for
at kommentere arrangementet og fremmødet, hvilket betød, at ordene
"men han go'r et ind igjen/ fa' de Uhn han haa' gjent hen" ikke nåede
ud i æteren (Eilstrup, 1969, s. 82). Imidlertid er det uklart, hvem der traf
beslutningen om denne form for censur.

Alsangens politiske betydning

Det var imidlertid ikke alene sangforeningerne, der havde interesse i al-
sangen, men også partierne bag samlingsregeringen, der i alsangen så
de samme samlingsbestræbelser, som de selv repræsenterede. Alsangens
politiske betydning kan aflæses i politikernes forsøg på at kontrollere al-
sangen. I efteråret 1940 kunne partierne konstatere, at den nationale
vækkelse var en faktor, der havde indflydelse på samarbejds- og for-
handlingspolitikken. Politikerne ønskede på den ene side, at den natio-
nale samling voksede sig stærk i hele befolkningen, og at den nationale
vækkelse, kongedyrkelsen og det politiske samarbejde på tværs af partier
blev kædet sammen til en enhed. Ellers kunne man frygte, at kongedyr-
kelsen og nationalfølelsen ville tage samme retning, som de konservative
kredse, der ønskede at styrke kongen og gøre styreformen mindre par-
lamentarisk. På den anden side kunne det være u hensigtsmæssigt, hvis
nationalfølelsen - med dens antityske præg - kom alt for voldsomt til ud-
tryk. De tyske myndigheder kunne i så fald anklage regeringen for ikke at
have kontrol over situationen, hvilket ville svække regeringens position i
forhandlingerne med tyskerne (Nissen, 1973, s. 421 ff). Da alsangen var et
meget tydeligt udtryk for den nationale vækkelse, må det være rimeligt

at antage, at politikerne fra de samarbejdende partier samt deres støtter havde en interesse i at fremme alsangen, men samtidig forsøge at præge den for at modvirke eventuelle antityske eller antiparlamentariske tendenser. Kirkeminister Vilhelm Fibiger tog således i januar 1941 initiativ til at nedsætte en såkaldt rådgivende alsangskomite, som bestod af 27 fremtrædende personer med forbindelse til alsangen, politik, ungdomsorganisationer, højskolekredse, kirken og erhvervslivet. Kort sagt en blandet forsamling af personer med betydning inden for forskellige områder af samfundslivet og med forskellige politiske opfattelser, som dog stod inden for det nationale samarbejde. Alsangskomiteen opfordrede kommunalbestyrelserne til at nedsætte alsangskomiteer, inddrage flere kredse i arrangementerne og ikke mindst sørge for velegnede talere, så man kunne bevare fællesskabet i befolkningen og bære hverdagens skærpede krav. Alsangskomiteens betydning har dog været begrænset, idet alsangen allerede måtte kæmpe med både svigtende interesse fra sangere og publikum og med politimyndighedernes modvilje. Alsangen var opstået spontant i Aalborg, og bevægelsen voksede i kraft af mediernes omtale, sangkorenes indsats og befolkningens behov for fællesskab. Men en stemning som alsangen lod sig tilsyneladende ikke sætte i system og styre fra oven.

Over hele landet blev der den 17. september arrangeret "Sangens Dag" i både 1941 og 1942 som agitation for korsang, men i København måtte arrangørerne således stryge alsangen fra programmet, som dermed udelukkende kom til at bestå af korsang (DSKA, 2. august 1941), hvilket ikke kunne samle nær de samme menneskemasser, som alsangen kunne i 1940. Dette var måske netop årsagen til, at myndighederne kun var imod alsang, men ikke imod korsang, og antallet af deltagere i arrangementet bekymrede tilsyneladende mere end valget af repertoire. I øvrigt udviste De samvirkende københavnske Arbejdersangkor til stadighed stor forsigtighed i forhold til repertoire, og i 1942 afviste forretningsudvalget et ønske om at synge *Sirenernes Sang*, idet "denne Sang i Tiden kan virke meget uheldig." (DSKA, 3. august 1942). Forløbet viser,

hvilken balanceakt arrangører, politikere og myndigheder udøvede i forhold til den nationale stemning.

I 1943 havde 250 kor rundt om i landet planlagt at deltage i Sangens Dag, men da var stemningen ved at være vendt, jo mere modgang Nazityskland mødte i krigen, jo mindre opbakning var der til samlingsregeringens forhandlingspolitik og samarbejde med tyskerne. Der udbrød omfattende strejker, hvilket resulterede i mødeforbud, og alle arrangementer blev aflyst. Dermed må alsangen som udtryk for den nationale stemning siges at være forbi.

Alsang i Fælledparken, København, august 1940. (Det kongelige bibliotek)

Alsangen i eftertidens vurderinger

Alsangen kan på alle planer tolkes som et udtryk for den nationale samlingsstanke med samlingsregeringen som forbillede. Arrangørerne fandt sammen i et nyt samarbejde, deltagerne mødte op på tværs af samfundslag og interesser, og de lokale politikere fra alle samlingsregeringens partier

holdt gerne tale ved alsangen, ligesom kommunerne betalte for sanghæfterne.

Alsangens repertoire underbyggede forestillingen om det nationale fællesskab i fremstillingen af Danmark og danskerne som ét folk i ét land, med ét sprog. Folkets indbyrdes forhold blev fremstillet som et familieforhold, hvor alle arbejdede uselvsk for at øge gårdens eller hjemmets rigdom. Danskernes forhold til fædrelandet blev ligeledes fremstillet som et familieforhold præget af gensidig kærlighed. Dette blev i sangene illustreret med det hyppigt anvendte Mor Danmark-motiv. Det næsten paradisiske, harmoniske samfund, som blev beskrevet i sangene, kan ikke tænkes at være danskernes opfattelse af tilværelsen i 1940, men derimod udtryk for ønsketænkning eller et forsøg på at finde trøst i beskrivelserne af "de gode gamle dage" og den tids hævdvundne værdier.

Med den landsomspændende alsang 1. september 1940 gik det hele op i en højere enhed. Grundtvigs *Moders navn er en himmelsk lyd* var en hyldest til modersmålets evne til at opvække folket og skabe et fællesskab. Men ikke bare sangens tekst havde betydning. Bevidstheden om, at alle alsangens deltagere rundt omkring i landet sang den samme sang *samtidig*, skabte oplevelsen af et enormt fællesskab. Alsangen var således ikke kun sang om fællesskab og en verden uden skel, det var samtidig en manifestation af det nationale fællesskab.

Hvorvidt stemningen ved alsangstævnerne kunne karakteriseres som antitysk, har vist sig at være vanskeligt at besvare til bunds. Men generelt ser det ud til, at de antityske tendenser i taler og sange må siges at have været stærkest i Haderslev og svagest i København. Sangenes temaer og ordvalg kunne kun i ganske få tilfælde karakteriseres som fjendtlige, krigerske eller heroiske, men der er næppe tvivl om, at sønderjyderne har været bevidste om sangenes historie.

Imidlertid spillede det usagte som bekendt også en væsentlig rolle under besættelsen. Selv om hverken sange eller taler i Aalborg, Aarhus og København synes særligt heroiske eller fjendtlige, er det naturligvis ikke

utænkeligt, at mange mødte frem til alsang med det stille håb, at det måtte genere tyskerne. Men den slags tanker lader sig vanskeligt spore i det kildemateriale, som er anvendt her. På baggrund af reaktionerne i *Fædrelandet* og *Nordschleswigsche Zeitung* kunne danskerne dog være klar over, at i hvert fald de danske nazister og det tyske mindretal følte sig generet af alsangen. At utilfredsheden først og fremmest skyldtes mødeforbuddet er så en anden sag. Uanset hvordan indholdet i sange og taler fortolkes, så kunne de enorme menneskemængder, alsangen formåede at samle, utvivlsomt virke foruroligende på besættelsesmagten.

Alsang i Fælledparken, København, 1940. (Det kongelige bibliotek)

En anden del af forklaringen på alsangens tiltrækningskraft kan søges i det forhold, at alsangen var en yderst rummelig størrelse. Det var ganske enkelt muligt, hvilket de forskellige holdninger i den samtidige presse afslører, at tolke alsangen i overensstemmelse med samtlige samlingsregeringspartiers politiske og kulturelle overbevisninger. På trods af at der

var et stærkt konservativt element i sangenes indhold, er sangtekster åbne for fortolkninger, og enhver kunne i teksterne, eller i selve ideen om den folkelige fællessangs gavnlige virkning, finde belæg for, at sangen skulle være i overensstemmelse med vedkommendes politiske overbevisning eller værdier i øvrigt. Og således hævdede både konservative, sønderjyder, kristne, arbejdere og højskolefolk, at det netop var deres værdier eller opfattelse af den nationale identitet, som kom til udtryk i og med alsangen.

En vurdering af alsangens politiske betydning afhænger af, hvorledes forholdet mellem samarbejdslinjen og modstandslinjen i dansk politik anskues. Alsangsarrangøren A.C. Poulsen var efter besættelsen naturligvis ikke i tvivl om resultatet af alsangen: "At stævnerne var en torn i øjet for tyskerne, herskede der ingen tvivl om, og at alsangsstævnerne blev kimen til den senere aktive modstandsbevægelse er lige så sikkert" (Poulsen, 1950, s. 78) De illegale omtalte til gengæld alsangen med overbærende smil eller med hånlige bemærkninger – "som om man kunne synge tyskerne ud af landet!" (Kirchhoff, 1998, s. 403ff). Som støtte til de siddende politikere, og dermed også til samarbejdspolitikken, blev alsangen og den nationale vækkelse fra denne position anset for at være en hæmsko for modstandsbevægelsen. At alsangen kunne tolkes som støtte til politikerne, er der ikke tvivl om, og netop den opfattelse af alsangen søgte politikerne selv at styrke med oprettelsen af den rådgivende alsangskomite i 1941.

Men i stedet for at vurdere alsangen som en bevidst tilslutning til enten at gøre modstand eller at samarbejde, var det måske mere frugtbart, som påpeget af bl.a. Hans Kirchhoff, at overveje, om skellet mellem modstand og samarbejde stod så skarpt for den almindelige dansker i samtiden, som det har gjort for eftertiden. Kirchhoffs pointe i artiklen "Den store myte om det danske folk i kamp. Om besættelsen i dansk kollektiv erindring" er, at der var megen sandhed i myten om hele det danske folk i fælles kamp mod besættelsesmagten. Fordi både befolkning, politikere og modstandsbevægelse i bund og grund håbede, at tyskerne tabte, at de allierede vandt, og at Danmark atter blev frit og demokratisk. Derfor

kunne den ubestridelige loyalitet over for konge og regering i begyndelsen af besættelsestiden uden videre overføres til modstands-bevægelsen i slutningen af besættelsen (Kirchhoff, 1998, s. 407ff). Det er således ikke utænkeligt, at de hundredtusindvis af almindelige danskere opfattede alsangens sange i 1940 og de illegale hyldestsange til sabotører og frihedskæmpere i 1945 som to sider af samme sag.

*Alsangsdeltagere i Fælledparken (billede 1 og 3) og Bellahøj (billede 2 og 4), København, 1940.
(Det kongelige bibliotek)*

Artiklen er en forkortet udgave af Elmstrøm Nielsen:
"Alsangens 1940" fra Passage, Årg. 26, Nr. 65 (2011).

Noter

1. Der er ikke tale om Johan Ottosens *Det haver så nyligen regnet* (1890), som blev udbredt under besættelsen, men om den folkevise, som dannede forlæg herfor.

Litteratur

Adriansen, Inge (1987): "Mor Danmark. Valkyrie, skjoldmø og fædrelandssymbol", i : *Folk og Kultur. Årbog for Dansk Ethnologi og Folkemindevidenskab*. Kbh.

Adriansen, Inge (2003): *Nationale symboler i det danske rige 1830-2000*. Kbh.

Anderson, Benedict (1991): *Imagined Communities*. London.

Bjerre, Karen og Kiil, Lisbeth (red). (1999): *Sanghåndbogen*, København.

Christensen, Per Bo og Topholm, Jens (1990): *Aalborgs historie* bd.5.

Eilstrup, Per og Lindeberg, Lars (1969): *De så det ske under besættelsen*. Kbh.

Hertel, Hans (1998): "Det belejrede og det besatte åndsliv. Kulturkampen omkring fascisme og nazisme i dansk litteratur, presse og kulturdebat 1920-1945", i: Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak (red.): *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchoff og Henrik S. Nissen.*" Kbh.

Jensen, Thorkild Borup (1992): "Besættelsestidens digte og sange som udtryk for national oplevelse og bevidsthed", I: Feldbæk, Ole (red.) *Dansk identitetshistorie*, bd. 4, Kbh.

Kirchhoff, Hans (1998) "Den store myte om det danske folk i kamp. Om besættelsen i dansk kollektiv erindring" , I: Detlefsen, Henrik (red.): *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen*, Kbh.

Kuhn, Hans (1990): *Defining a nation in song. Danish patriotic songs in songbooks of the period 1838-1870*. Copenhagen.

Nissen, Henrik S. (1973): *1940. Studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken*. Kbh.

Poulsen, A.C. (1950): *Arbejdersangkorenes Landsforbund gennem 25 år*, Kbh.

Poulsen, Henning (2000): "Hvad mente danskerne?" I: *Historie*, nr. 2, s. 318-323, Aarhus.

Rigsdagstidende. Folketinget 1940-41, sp. 462, 539, 680. 1. Behandling af Finanslov for 1941-42, 13. nov., 14. nov., og 20. nov. 1940.

Arkivmateriale

Alsangen i Aalborg den 12. aug. 1940, Statsradiofoniens udsendelse. Båndoptagelse. Aalborg Stadsarkiv.

Alsang-Komiteen, januar 1941 (brev til kommunalbestyrelser og presen), Det kgl. Bibliotek, småtrykssamlingen.

Alsangshæfter

De samvirkende københavnske Arbejdersangkor (DSKA) Forhandlingsprotokol 1938-1940, 28. apr. 1940. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, arkiv nr. 1710.

Aviser og tidsskrifter

Arbejdersangeren nr. 8, aug. 1940. Udgivet af, og medlemsblad for, Arbejdersangkorenes Landsforbund. Kbh.

Dannevirke

Fædrelandet

Nordjyllands Socialdemokrat

Nordschleswigsche Zeitung

Sangerbladet, nr. 7, aug. 1940. Organ for Danske Mandskor. Udgivet af Dansk Sangerforbund. Aarhus.

